

nr 9

Institutet för utbildningsrätt
JURIDISKA FAKULTETEN

Barnet i skolan

OM RÄTTIGHETER, AKTÖRSKAP
OCH TILLGÄNGLIGHET

Red. Hans Eklund, Victoria Enkvist
och Stina Hallsén

iUSTUS

Barnet i skolan

Om rättigheter, aktörskap och tillgänglighet

Redaktörer

Hans Eklund, Victoria Enkvist & Stina Hallsén

© Författarna och Iustus Förlag AB, Uppsala 2024
Upplaga 1:1
ISBN 978-91-7737-294-3
Produktion: eddy.se ab, Visby 2024
Omslag: John Persson
Förlagets adress: Box 1994, 751 49 Uppsala
Telefon: 018-65 03 30
Webbadress: www.iustus.se, e-post: kundtjanst@iustus.se
Printed by Eurographic Group 2024

Innehållsförteckning

Inledning 9

Lärare i korstryck mellan juridiska krav och pedagogiska förväntningar 13

Stina Hallsén och Victoria Enkvist

Inledning 13

Bakgrund 14

 Psykisk ohälsa och stress bland elever 14

 Läraren i korstryck mellan juridik, pedagogik och marknad 16

Teoretiskt ramverk 17

Metodik och empiriska källor 18

Juridiska krav och lärarnas förväntningar 20

 Övergripande bestämmelser 20

 Betygskriterier – en grund för betygssättningen 21

 Rättssäker bedömning, långsiktigt lärande och upplevd stress? 22

 En känsla av otillräcklighet 26

 Ett nytt betygssystem 27

Avslutande diskussion 30

Referenser 32

Barns tillgång till utbildning i fritidshemmet – en rättighetsfråga! 37

Sandra Karlsson

Inledning 37

 Barns rätt till utbildning 39

 Fritidshemmet – en viktig arena för barns utbildning 41

Innehållsförteckning

En kritisk policyanalys från ett barnrättsperspektiv	43
Barns tillgång till utbildning i fritidshem – en villkorad rättighet	44
Asylsökande och papperslösa barns tillgång till utbildning i fritidshem	47
En utökad rätt till fritidshem?	53
Slutdiskussion	61
Referenser	63

Vad händer med skolan när barnkonventionen blir lag? 67

Lotta Lerwall, Andreas Bergh och Emma Arneback

Inledning – ett projekt om juridifiering av och i skolan	67
Juridifieringen på skolans område	70
Juridifiering genom ökad reglering och ansvarsutkrävande	70
Barns rättigheter – en del av juridifieringen	72
Några slutsatser efter intervjuer vid de nationella myndigheterna	74
Fokus på myndigheternas inre arbete	74
En undflyende juridifiering	75
Avslutande reflektioner – interdisciplinärt samarbete	77
Källförteckning	79

Förlängd skolplikt – en studie av två reformer 83

Sara Lundberg

Inledning	83
Teoretiska utgångspunkter, tillvägagångssätt och tidigare forskning	84
Teoretiska utgångspunkter och tillvägagångssätt	84
Tidigare forskning	86
Historisk bakgrund – från oreglerad läroplikt till tioårig närvaroplikt	89
Resultat	94
Nioårig skolplikt – problem och lösningar	94
Obligatorisk förskoleklass 2018 – problem och lösningar	96
Sammanfattande diskussion	98
Behovet av vidare forskning	99
Referenser	100

**Nationella prov – rättssäkerhet, likvärdighet och rättvisa
ur ett funktionsrättsperspektiv 103**

Susanne Fransson och Roxy Jansson Stening

Inledning och bakgrund 103

Syfte och frågeställningar 104

Begrepp – vilka och varför? 104

Metod en tvåstegsraket 105

Barns mänskliga rättigheter som normativ fond 105

Bakgrundsbeskrivning av skolans normbildning 106

Nationella prov – rättvisa och likvärdiga 108

Syftet med nationella prov i grundskolan 108

Skolverkets normer för anpassningar och prövning vid
nationella prov 109

Särskilda skäl och undantag 110

Aidentifierade elevlösningar (provsvår) 111

Digitalisering av nationella prov 113

Nationella bedömningsstöd 114

Sammanfattande kommentarer 114

Rättspraxis – bristande anpassning vid nationella prov 115

Tre mål, två instanser – rättspraxis 115

Rättssäkerhetsprinciper – nationella prov och bedömning 116

Förutsebarhet vid genomförande av nationella prov 118

Likabehandling och skyddet mot diskriminering 119

Konsekvens och proportionalitet – rättsstatliga begrepp 119

Sammanfattande kommentarer – formell rättssäkerhet 120

Rättssäkra nationella prov i materiell mening 120

Avslutande diskussion – anpassning och rättvisa för barn med
normbrytande funktionalitet 121

Källförteckning 123

**Children's agency in Finnish schools: How the pupil's right to be
heard is regulated by the Basic Education Act 125**

Virve Valtonen

The context and aim of this article 125

Pupils' agency as an integral part of basic education 128

Pupil's right to be heard according to the Basic Education Act 130

Innehållsförteckning

The pupil's right to be heard as a part of a group	130
The pupils' right to be heard in their own affairs	133
Pupils' lack of agency compared to the legislation on the health and social services	136
Conclusion	139
Acknowledgements	140
References	141

Hur motverkas pojkars självsaboterande agerande i skolan? 145

Fredrik Zimmerman

Pojkar får sämre betyg oavsett bakgrund	145
En dubbel logik	146
Pojkar gynnas av rätt pedagogiskt stöd	148
Pojkar ökar inte i status	149
Vad är självsaboterande handlingar?	152
Begriplighet måste föregå ansträngning	153
Studieteknik	154
Kognitiv avlastning	156
Jobba uppsökande	157
Språk	158
Fyra sätt att få pojkar att prestera bättre i skolan	159
Relationer är viktiga	160
Referenser	160

Nationella prov – rättssäkerhet, likvärdighet och rättvisa ur ett funktionsrättsperspektiv

Susanne Fransson och Roxy Jansson Stening

Inledning och bakgrund

I boken *Jag är Roxy. Min livsvärld och mina erfarenheter* berättade vi om Roxys upplevelser av de nationella proven i årskurs sex.¹ Då blev det tydligt för oss att de nationella proven inte är rättssäkra och likvärdiga som tanken är. Vårterminen 2022 skulle proven i svenska och engelska, för första gången, göras digitalt. Många problem uppstod, till exempel fungerade inte nätet och anpassningar i form av förstorad text var inte möjliga att genomföra i datorprogrammet.

Roxys erfarenheter får oss att vilja fördjupa oss, i avsikt att förstå mekanismerna bakom nationella prov och bedömningssystem ur ett funktionsrättsperspektiv.

Ämnet nationella prov och bedömningssystem är högaktuellt. Våren 2025 är det tänkt att utredningen *Likvärdiga betyg och meritvärden* ska vara klar.² Enligt utredningens ordförande Magnus Henrekson har vi att förvänta ett systemförändrande förslag och ett betänkande på 800–900 sidor.³ Uppdraget, enligt Dir. 2023:95, är att lämna ett för-

¹ Jansson Stening & Fransson, 2022 s. 59 f.

² Se Dir. 2023:95.

³ <https://soundcloud.com/dagensarena/friskolor-ar-mer-benagna-att-satta-for-hoga-betyg>.

slag som innebär att resultaten på nationella prov ska kunna användas för att öka likvärdigheten i betyg eller meritvärden.⁴

Syfte och frågeställningar

Vårt huvudsyfte är att granska och analysera regleringen av nationella prov och bedömningssystem ur ett rättssäkerhetsperspektiv. I vår analys ges rättssäkerhetsprinciperna innehåll och tolkas utifrån ett funktionsrätts- och barnrättsperspektiv. Vår avsikt är att genomlyska skolans bedömningssystem för att komma fram till hur det kan förbättras och bli mer rättvist för elever med normbrytande funktionalitet.

Vi ställer frågor som exempelvis; Är ett likvärdigt bedömningssystem rättvist? Vilken form av rättvisa kännetecknar de nationella proven? Vad innebär avidentifierade elevlösningar och extern rättning av nationella prov ur ett funktionsrättsperspektiv? Är diagnoser en konkurrensfördel? Behöver normerna om anpassningar vid nationella prov standardiseras eller individualiseras?

Vi begränsar vår studie till grundskolan och vi utgår från ett elev- och barnperspektiv. Vårt fokus gäller särskilt elever med funktionsnedsättning och normbrytande funktionalitet. Studien sätter de nationella proven i fokus, men då dessa har som syfte att stödja betygsättningen kommer vi oundvikligen in på detta ämne.

Begrepp – vilka och varför?

Vi använder olika begrepp beroende på vilken kontext vi befinner oss i. Som deskriptivt och normativt begrepp använder vi funktionsnedsättning, vilket också är det vanligaste begreppet i vårt rättsliga material. Detta begrepp har för oss en objektiv karaktär. Som analytiskt begrepp använder vi *normbrytande funktionalitet*, vilket vi karaktäriserar som subjektivt och normkritiskt. Detta begrepp är sannolikt mindre känt för läsaren. Vi upptäckte begreppet när vi läste Christine Bylunds avhandling *Anakrona livsvillkor*.⁵ Bylund använder begreppen normbrytande funktionalitet, normföljande funktionalitet, och normfullkomlig funktionalitet. Hon skriver: ”Jag använder benämningen ”normbrytande funktionalitet” utifrån en cripteoretisk förståelse av

⁴ Dir. 2023:95.

⁵ Bylund, 2022.

funktionalitet och makt. Till skillnad från begrepp som till exempel funktionsnedsättning syftar benämningen till att sätta fokus på att det är normer om funktionsfullkomlighet som kategoriserar vissa kroppar som nedsatta eller avvikande”.⁶ Vi menar att begreppet normbrytande funktionalitet är mer användbart i en vetenskaplig kontext jämfört med begreppet funktionsvariation.⁷ Vår studie handlar om hur myndighetsutövning, i form av bedömningar som exempelvis betyg, påverkar barn med normbrytande funktionalitet. Myndighetsutövning förstås i denna text som utövande av makt, vilket positionerar barnet i en beroendeställning. Vi menar att begreppet funktionsvariation inte belyser de maktförhållanden som barn med normbrytande funktionalitet underställs i samhället, vilket också omfattar skolans värld. Begreppet funktionsvariation är inte heller normkritiskt.

Metod en tvåstegsraket

Vår framställningsmetod består av två steg. Det första steget, det normativa, hur det bör vara, handlar om icke-diskriminering och formell rättssäkerhet, i första hand förutsebarhet, likabehandling och likvärdighet. Vi ser på det rättsliga materialet utifrån en ’objektiv’ måttstock, vilket är utgångspunkten för rättsdogmatisk metod.

I det andra steget, det normkritiska, hur det är, lägger vi till materiella värden och subjektivitet. I fokus står vilka konsekvenser beslut som har sin grund i normer om vad som är rättvist, får för subjekten.

Barns mänskliga rättigheter som normativ fond

Barn är idag ett rättighetssubjekt och en rättslig aktör i skolan.⁸ *Barnkonventionen* gäller som svensk lag från och med den 1 januari 2020. Konventionens betydelse, som normativ fond, på skolans område handlar om barns rättigheter, aktörskap och tillgänglighet. Genom Lissabonfördragets ikraftträdande, år 2009, är skyddet för barns rättig-

⁶ Ibid. s. 21.

⁷ Jfr Jansson Stening & Fransson, 2022 s. 14 där vi valde att använda begreppet funktionsvariation.

⁸ Se Fransson, 2016 s. 44 f.

heter också en del av EU:s agenda, enligt artikel 3 i fördraget (EUF). Barns rättigheter är uttryckligen reglerade i *EU:s rättighetsstadga*, artikel 24.⁹ Barn har rätt till skydd och omvårdnad samt att fritt uttrycka sina åsikter. Barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som vidtas gällande barnet.¹⁰

Barnkonventionens centrala principer, artikel 2, 3, 6 och 12, är alla nödvändiga att förhålla sig till i ärenden som rör barn. Principerna om icke-diskriminering, barnets bästa, rätten till liv, överlevnad och utveckling samt rätten att uttrycka åsikter och att få höras är grundläggande för ett barnrättsperspektiv. Vi ser dem som demokratiska värden.¹¹ Dessa principer har succesivt implementerats i lagar som skollagen, socialtjänstlagen och föräldrabalken. Skyddet mot diskriminering, samt kraven på skolan att förebygga diskriminering genom aktiva åtgärder, är reglerat i diskrimineringslagen (2008:567).

Alla barns rätt till utbildning är reglerad i artikel 28 barnkonventionen. Därtill finns bestämmelser i den *Europeiska konventionen för mänskliga fri- och rättigheter* som kan aktualiseras på skolans område.¹²

I *Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* är rätten till utbildning reglerad till skydd för personer med funktionsnedsättning. Detta skydd gäller också för barn. Elever med normbrytande funktionalitet har därmed ett rättighetsskydd som stödjer deras krav på individuella anpassningar i skolan.

Bakgrundsbeskrivning av skolans normbildning

Den ökade nationella styrningen av skolan fortsätter med oförminskad kraft och utvecklingen av nationella bedömningssystem är tydliga exempel på detta.¹³ Alltmer av skolans verksamhet ska mätas och kontrolleras och strukturerna blir juridiska, och till förfång för peda-

⁹ Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.

¹⁰ SOU 2016:19 s. 89 f.

¹¹ Se Namli, 2017 s. 57, som refererar till Dworkin. Uttrycket majoritet och minoritet kan i demokratiskt hänseende användas i relationen vuxna och barn, enligt vår mening.

¹² Vilket t.ex. åberopats i dysleximålen, se Svea hovrätt mål nr FT 8377-19.

¹³ SOU 2016:25 och prop. 2017/18:14. Se även Dir. 2023:95.

gogiken som Colnerud uttryckt det.¹⁴ En motsättning som vi menar bör diskuteras. De rättsliga normerna på skolans område är mångfacetterade och de ändras ofta. Återkommande och snabba lagändringar riskerar att urholka kärnan i den formella rättssäkerheten och legitimitetsproblem kan därmed uppstå.¹⁵ Juridifieringen (förrättsligandet) med tydlig startpunkt i 2010 års skollag kan leda till att förutsebarheten, vad Habermas benämner som ”förväntningsstrukturerna”, blir instabila.¹⁶

När det gäller regleringen av genomförandet av nationella prov finns denna i skollagen, skolförordningar, föreskrifter, allmänna råd och kommentarer till råden. Till detta tillkommer olika typer av informationsmaterial från Skolverket. Regeringen har under de senaste åren tillsatt utredningar och gett Skolverket olika uppdrag avseende hur de nationella proven kan utvecklas. Vi får erkänna att det inte har varit lätt att bege sig ut i denna komplexa och föränderliga regeldjungel!

Förändringar sker också i begreppsbildningen. Ett exempel på detta är det relativa begreppet *likvärdig* där förskjutningar och preciseringar gjorts.¹⁷ En likvärdig och rättvis bedömning av nationella prov, vars resultat särskilt ska beaktas vid betygssättning, är i första hand ett resultat av friskolereformen och valfriheten. Det är en anpassning till marknadsideologin. Utbildning handlar om individens civila och medborgerliga rättigheter och inte om sociala rättigheter. Vi är då långt ifrån det begrepp där likvärdighet omfattade ett kompensatoriskt tänkande och var ett demokratiprojekt.¹⁸

I denna föränderliga skolvärld finns elever med normbrytande funktionalitet. Vårt fokus är de normer och värderingar i de nationella bedömningssystemen som särskilt gäller för elever med funktionsnedsättning. Samtidigt ser vi att frågan om nationella bedömningssystem är mycket intressant ur ett styrningsperspektiv och ett pedagogiskt perspektiv, men det lämnar vi till andra att forska om.

¹⁴ Colnerud, 2014.

¹⁵ Habermas, 1997 s. 65.

¹⁶ Habermas, 1997 s. 48. Se även Fransson 2016 om skolans juridifiering.

¹⁷ Englund & Quennerstedt, 2014 s. 31. Se även Enkvist m.fl., 2023 s. 104 f.

¹⁸ Se Englund & Quennerstedt, 2014 s. 16.

Nationella prov – rättvisa och likvärdiga

Den svenska skolan är till stor del decentraliserad med kommunalt huvudmannaskap sedan början av 1990-talet. Decentralisering och centralisering pågår dock parallellt och de nationella provens utveckling är ett exempel på detta. Olika former av statlig styrning, i form av centralt utformade prov, har funnits sedan 1940-talet.¹⁹ I utredningen *Likvärdigt, rättssäkert och effektivt – ett nytt nationellt system för kunskapsbedömning*, SOU 2016:25, konstaterades att dåvarande system hade brister.²⁰ Lärarna förstod inte syftet med proven, det gjordes olika bedömningar och det fanns oklarheter, med andra ord – rättssäkerhetsproblem, enligt den efterföljande propositionen.²¹ I utredningen får elever med funktionsnedsättning inget större utrymme, med undantag för synpunkter från funktionsrättsrörelsen som menar att konsekvenserna av förslagen bör utredas ur ett funktionsrättsperspektiv.²²

I syfte att göra systemet mer *likvärdigt, rättvist och effektivt* antog riksdagen därefter ett nytt nationellt bedömningssystem bestående av nationella prov och nationella bedömningsstöd. Samtidigt påbörjades en försöksverksamhet med digitalisering och extern bedömning av nationella prov. Denna verksamhet handlar i första hand om ökad effektivitet.²³

Syftet med nationella prov i grundskolan

Varför behövs centrala system för att betygssätta elever? Ett skäl är att elever konkurrerar med varandra om utbildningsplatser. Idag omfattas såväl gymnasiestudier som högskolestudier av denna konkurrenssituation. Kraven ökar därmed på skolan när det gäller att betygssättningen är rättssäker ur ett formellt perspektiv. Ett annat skäl är de så kallade

¹⁹ Lundahl, 2017 s. 7 f.

²⁰ SOU 2016:25 s. 224. Se även Riksrevisionen 2022.

²¹ Prop. 2017/18:14 s. 13–14.

²² Se SOU 2016:25 del I s. 127 och s. 296–298 samt s. 305. Se även prop. 2017/18:14 s. 18–22.

²³ Prop. 2017/18:14 s. 11. Utredningens förslag om nationell kunskapsutvärdering sköts på framtiden.

glädjebetygen eller betygsinflationen som visar på bristande likvärdighet i ett materiellt perspektiv.²⁴

Från att ha varit ett *stöd* för en rättvis och likvärdig bedömning ska de nationella provresultaten *särskilt beaktas* vid betygssättning i grundskolan, enligt 10 kap. 20 a § skollagen. Det kan tilläggas att i skolförordningen (2011:185) anges att syftet med de nationella proven är att ”stödja betygssättningen” (20 § första stycket). Om det finns särskilda skäl ska provresultatet inte beaktas. Vi återkommer till detta.

I specialmotiveringen till bestämmelsen i skollagen anges att: ”Formuleringen ’särskilt beaktas’ innebär att provresultatet inte helt ska styra betygen utan att provet även fortsättningsvis ska utgöra ett stöd vid betygssättningen.”²⁵ Vad är då skillnaden, kan en undra? Förutom juridifieringen, att de nationella provens betydelse för betygssättningen reglerats i lag, har vi svårt att se att det rör sig om någon större förändring som stärker rättssäkerheten sett ur ett elevperspektiv. I hög grad är det undervisande lärare som beslutar om en enskild elevs betyg, enligt 3 kap. 16 § skollagen. Att lagstiftning i sig gör saken klarare ur ett lärarperspektiv kan ifrågasättas. Regleringen av de nationella proven innebär dock en förstärkning av maktutövningen, statlig styrning, över skolan och dess myndighetsutövande verksamhet.²⁶

Skolverkets normer för anpassningar och prövning vid nationella prov

Elever med funktionsnedsättning har, enligt skollagen 3 kap. 3 och 5 §§, rätt till stöd och anpassningar i skolmiljön. Detta är en förutsättning för en likvärdig utbildning.²⁷ Stöd och anpassningar ska utformas i samråd med elev, vårdnadshavare, habiliteringspersonal och skolan.²⁸ Ytterst ansvarig är rektor.

Vad gäller då vid genomförande av nationella prov? Frågan är reglerad i Skolverkets föreskrifter om hantering och genomförande av nationella prov (2013:19). I enlighet med 17 § *kan* en anpassning

²⁴ Se Dir. 2023:95.

²⁵ Prop. 2017/18:14 s. 39.

²⁶ Se Foucault, 2009 s. 171 och s. 193 särskilt om examensprocessen.

²⁷ Se Enkvist m.fl., 2023 s. 105 ff.

²⁸ Se Jansson Stening och Fransson, 2022 s. 66.

göras av provet för en elev med funktionsnedsättning. Det är rektor som är behörig att fatta beslut om dessa anpassningar. I provets lärarinformation finns exempel på anpassningar som till exempel förlängd provtid, vilket har varit den vanligaste anpassningen. En allmän utgångspunkt är att provet ska genomföras på ett *likvärdigt* sätt och att provet ska kunna vara underlag för bedömning av elevens kunskaper, enligt 18 §. Normer finns även i Skolverkets allmänna råd om betyg och prövning (2022:417). I p. 5 anges att ”Läraren bör tillsammans med en prövande som har en funktionsnedsättning, i förväg diskutera genomförandet av prövningen så att hon eller han ges möjlighet att visa sina kunskaper utifrån sina personliga förutsättningar så att elevens kunskaper kan bedömas i relation till betygskriterierna”.²⁹

Utöver detta har Skolverket utarbetat riktlinjer för anpassning av nationella prov i grundskolan. Bestämmelserna i de ovan angivna föreskrifterna sätter ramarna för dessa riktlinjer. I riktlinjerna poängteras att det är viktigt att anpassningarna inte leder till att provet inte längre prövar de kunskaper och förmågor som delprovet avses pröva. ”Beslut om anpassningar behöver därför föregås av en omsorgsfull analys där skolan tar hänsyn till elevens förutsättningar och vad provet prövar.”³⁰ Centralt är syftet med provet – vad som ska prövas. Anpassningar och användandet av hjälpmedel, utöver vad som anges i anvisningarna, kan medföra konsekvenser för eleven och påverka bedömningen. Såväl elev som vårdnadshavare (eventuellt) ska informeras om anpassningar och hur provet kommer att bedömas.

Särskilda skäl och undantag

Som tidigare nämnts ska resultatet från det nationella provet inte beaktas om det finns särskilda skäl, enligt 10 kap. 20 a § skollagen. Särskilda skäl anges vara ”situationer där det finns ovanliga och särskilt beaktansvärda omständigheter som gör att den betygssättande läraren ska kunna göra avsteg från bestämmelsens huvudregel” till

²⁹ Detta allmänna råd ersätter SKOLFS 2018:247 i vilken det fanns en längre text om de nationella provens betydelse för betygssättningen. Till SKOLFS 2022:417 finns en kommentar: Betyg och prövning, Skolverket 2022.

³⁰ <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/nationella-prov-i-grundskolan/anpassa-prov-i-grundskolan>.

exempel felande teknik eller hjälpmedel, eller personliga förhållanden som dödsfall i familjen. Alla elever omfattas av denna 'force majeure' bestämmelse i 10 kap. 20 a § skollagen.³¹ I utredningen, SOU 2016:25, anges även funktionsnedsättning och bristande anpassningar som något som eleven inte kan råda över och som kan medföra att provresultatet inte ska beaktas.³² I specialmotiveringen till propositionen saknas dessa skäl.³³

I skollagen finns (sedan 2011) också en bestämmelse som kan ses som en undantagsregel vid betygssättning, 10 kap. 21 § skollagen. Denna bestämmelse kallas allmänt för "pysparagrafen".³⁴ De särskilda skälen handlar här om funktionsnedsättning eller andra personliga förhållanden som inte är av tillfällig natur, och som är ett hinder för att uppfylla betygskriterierna.³⁵ Detta innebär att läraren kan bortse från enstaka delar av kriterierna vid betygssättning.

Rektor kan dessutom besluta att en elev inte behöver delta i ett nationellt prov eller delar av det, om det finns särskilda skäl, enligt 9 kap. 20 § skolförordningen (2011:185). De nationella proven är obligatoriska för alla elever, men om provet är omöjligt att genomföra trots stöd och anpassningar, kan rektor ge dispens.

Avidentifierade elevlösningar (provsvår)

I utredningen, SOU 2016:25, diskuterades frågan om vem som ska bedöma elevlösningarna (provsvaren) och om elevens identitet ska skyddas. Syftet med avidentifierade elevlösningar, och att någon annan än undervisande lärare utför bedömningen, är att öka rättssäkerheten för eleverna såväl när det gäller likvärdighet som rättvisa i det enskilda fallet.³⁶ Tankarna om särskilda nationella examinatorer avvisades dock, i propositionen, med argumentet att det skulle innebära "ett

³¹ Se prop. 2017/18:14 s. 40.

³² SOU 2016:25 s. 363.

³³ Se prop. 2017/18:14 s. 40.

³⁴ Prop. 2021/22:36 s. 50 f. Se <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/betyg-i-grundskolan/undantagsbestammelsen-vid-betygssattning>.

³⁵ Senast ändrad genom SFS 2022:146 se prop. 2021/22:36. Betygskriterier istället för som tidigare "visst kunskapskrav".

³⁶ Prop. 2027/18:14 s. 18 ff. (s. 20). Se även SOU 2016:25 s. 296 ff.

traditionsbrott”.³⁷ Avsikten var att reglera frågan i förordning i form av ”att elevlösningar av nationella prov ska bedömas av annan än den undervisande läraren”.³⁸ Så gjordes inte utan en försöksverksamhet, omfattande 100 skolor, genomfördes under perioden 2018–2023. Denna verksamhet reglerades i förordning (2017:1106) om en försöksverksamhet med datorbaserade nationella prov, extern bedömning och central rättning. Försöksverksamheten rörde datorbaserade nationella prov, extern bedömning samt central rättning av proven (4 §). Den externa bedömningen organiserades på så sätt att någon annan lärare, i första hand på en annan skola, än undervisande lärare bedömde provresultatet (elevlösningen) (3 och 9 §§). Försöksverksamheten är ännu inte utvärderad.

Sista ordet är dock inte sagt när det gäller frågan om nationella examinatorer. Skolverket har vid flera tillfällen, sedan år 2017, fått i uppdrag av regeringen att utreda frågan. År 2023 kom ett förslag om att införa ett centraliserat rättningssystem år 2026 där 5 000 lärare avlönas för att bedöma de nationella proven. Tanken är att lärarna ska göra det på sin fritid! Syftet med centraliseringen är att minska lärarnas arbetsbelastning och att komma till rätta med de ”olikvärdiga” betygen.³⁹

Frågan om avidentifierade elevlösningar är sedan år 2018 reglerad i 9 kap. 22 § skolförordningen (2011:185). Elevens namn och övriga uppgifter ska, vid genomförande av prov på dator eller annan digitaliserad enhet, vara avidentifierade för den lärare som bedömer provet.⁴⁰ Undantag kan dock göras om huvudmannen inte kan genomföra syftet med avidentifieringen av organisatoriska eller ekonomiska skäl.

Vad gäller då för elever som genomför de nationella proven med stöd av anpassningar och hjälpmedel? Finns det några problem? Här vill vi instämma med remissvaren från funktionsrättsrörelsen till utredningen SOU 2016:25. Denna fråga hade verkligen behövt utredas! I

³⁷ Prop. 2017/18:14 s. 21.

³⁸ Prop. 2017/18:14 s. 22.

³⁹ Se <https://www.skolverket.se/om-oss/aktuellt/nyheter/nyheter/2023-09-15-central-rattning-av-nationella-prov-kan-inforas-2026>. Se: Redovisning av uppdrag av hur införandet av central rättning av digitala nationella prov kan tidigareläggas, U2023/00237 Skolverket.

⁴⁰ Prop. 2017/18:14 s. 22.

stället dras i propositionen, med hänvisning till Skolverkets remissvar, en slutsats som bygger på att anpassningarna sätter eleven i en likvärdig situation och därför medför avidentifieringen inga problem. Skolverket har i kommentaren till allmänna råd om betygssättning (2022:417) p. 4 om elever med funktionsnedsättning, uppmärksammat frågan om extern bedömare: ”Om eleven är okänd för läraren kan eleven behöva styrka sin funktionsnedsättning med intyg”.⁴¹ Ansvaret ligger således hos eleven som därmed knappast kan vara anonym.

I årskurs sex är delar av de nationella proven muntliga. Även dessa prov bedömdes i försöksverksamheten år 2018–2023, se nedan, av någon annan än undervisande lärare, så kallad extern bedömning.⁴² För elever med funktionsnedsättning, som kom att bedömas av en lärare som de aldrig tidigare träffat, gällde det att få läraren att förstå anpassningarnas betydelse. Eleven fick därmed ett ansvar som är utöver vad som kan krävas och risken för att bedömningen inte blev likvärdig var stor.

Digitalisering av nationella prov

År 2018 startade, som nämnts, en försöksverksamhet med digitaliserade (datorbaserade) nationella prov och extern bedömning.⁴³ Digitalisering kan dels bestå i att eleverna skriver en uppsats på en dator, medan anvisningarna är analoga, dels att själva provet är digitalt utformat och att svaren skrivs på en dator, enligt 9 kap. 21 a och 22 §§ skolförordningen (2011:185). Till detta kan läggas att rättningen av vissa delar av proven kan ske digitalt, så kallad automatiserad rättning. Från och med år 2024 införs digitaliserade nationella prov successivt med början i ämnena svenska och engelska. Skolverket har utformat en ny provplattform och vissa prov kommer att automaträttas i plattformen. Uppgifter, typ flervalsfrågor, kommer att öka i syfte att öka automaträttningen. Specialpedagogiska skolmyndigheten har testat provplattformen ur ett tillgänglighets- och användbarhetsperspektiv för elever med funktionsnedsättning, vilket lett till att det kommer att vara möjligt att välja storlek på text, radavstånd och bakgrunds-

⁴¹ Skolverket, 2022 s. 54.

⁴² Se Förordning 2017:1106 om försöksverksamhet.

⁴³ Se Förordning 2017:1106.

färg.⁴⁴ När digitala prov, försöksverksamheten, genomfördes i sju klasser åren 2020–2021 var det stora brister ur dessa perspektiv, vilket särskilt missgynnade barn med synnedsättning.⁴⁵

Nationella bedömningsstöd

Vi vill kort nämna den andra komponenten i det nationella bedömningsystemet kallat nationella bedömningsstöd. Till skillnad från de obligatoriska nationella proven är nationella bedömningsstöd i huvudsak frivilliga att bruka.⁴⁶ Bedömningsstöden bör ha ”ett betygsskjödjande, diagnostiskt eller formativt syfte”.⁴⁷ Lärare har tillgång till stöden genom Skolverkets webbsida och i hur hög grad dessa stöd används vid bedömning och betygssättning är oklart.

Sammanfattande kommentarer

Vi kan sammanfattningsvis konstatera att det finns många avvägningsmarkörer – särskilda skäl – i normeringen av de nationella proven. Vad som är särskilda skäl måste i varje situation tolkas.

Vi ställer oss också frågande till vad som görs. Å ena sidan pågår digitalisering av nationella prov och med det automaträttning, å andra sidan utreder och föreslår Skolverket att 5 000 lärare ska anställas för att centralt rätta de nationella proven. Det förstnämnda borde minska behoven av det andra, eller?

För elever med funktionsnedsättning tycks det som att det viktigaste är att de nationella proven prövar det som ska prövas, vilket upprepas som ett mantra i Skolverkets riktlinjer. Meritokratin genomsyrar bedömningsystemet och den rättssäkerhet som är målet är i första hand av formell karaktär.

⁴⁴ Se <https://www.skolverket.se/skolutveckling/digitala-nationella-prov/om-digitala-nationella-prov>.

⁴⁵ Se Jansson Stening & Fransson, 2022 s. 60.

⁴⁶ Se 29 kap. 28 § skollagen om bemyndigande. Bedömningsstöden ska användas i årskurs 1, enligt 9 kap. 22 b § F 2011:185 samt 29 kap. 28 a § (fr.o.m. 1/7 2024) och kan vara underlag för särskilda bedömningar, enligt 3 kap. 4 § skollagen.

⁴⁷ Prop. 2017/18:14 s. 27.

Rättspraxis – bristande anpassning vid nationella prov

Allmänna domstolar har prövat om bristande anpassningar vid genomförande av nationella prov är att bedöma som diskriminering. Bristande tillgänglighet och indirekt diskriminering som har samband med funktionsnedsättning har varit grunden för talan.⁴⁸ Även brott mot internationella konventioner har påtalats. Samtliga mål har rört barn med diagnosen dyslexi och nationella prov som ska pröva läsförståelse. Barnen har nekats att använda hjälpmedel för läsning i samband med proven och i samtliga fall har det ansetts att missgynnande har förelagat, bevisbördan har således gått över på svaranden (kommunen). Vi beskriver målen och diskuterar därefter hovrättsdomarna i avsnittet om rättssäkerhet.

Tre mål, två instanser – rättspraxis

I två av fallen menade domstolarna, i samtliga instanser, att kommunen hade visat att det förelåg ett berättigat syfte och att de medel som användes var lämpliga och nödvändiga för att uppnå syftet. Kommunen hade följt Skolverkets riktlinjer för de nationella proven. Indirekt diskriminering var därmed motbevisad. Om eleverna hade använt sina hjälpmedel hade provresultaten inte kunnat användas för att bedöma läsförståelsen och ligga till grund för framtida planering. Eleverna hade också, i möjlig utsträckning, försatts i en jämförbar situation med elever utan dyslexi. Det hade varit oskäligt att kräva ytterligare anpassningar relaterat till syftet med proven. Eleverna hade således inte heller diskriminerats på grund av bristande tillgänglighet. I målen prövades också om artikel 14 och artikel 2 i första tilläggsprotokollet Europakonventionen kränkts. Domstolarna var eniga om att rätten till undervisning inte var kränkt och att diskriminering inte förekommit.⁴⁹ Prövningstillstånd beviljades inte av Högsta domstolen. I anslutning till dessa mål lämnades en anmälan in till Justitiekanslern.⁵⁰ Ett klagomål har också lämnats in till FN:s Funktionsrättskommitté, svar förväntas år 2024.

⁴⁸ Se Fransson & Stüber, 2021 s. 302 f.

⁴⁹ Svea hovrätt mål nr FT 8377-19 och mål nr FT 3697-19.

⁵⁰ JK beslut den 22 oktober 2019, dnr 5447-18-4.3.

Klagomål gällande två av målen har lämnats till Europadomstolen som i mars 2024 avvisade klagan.⁵¹

I det tredje fallet fann Örebro tingsrätt att barnet utsatts för såväl indirekt diskriminering som diskriminering i form av bristande tillgänglighet. Kommunen hade inte bevisat att det var lämpligt och nödvändigt att neka eleven att använda alla sina ordinarie hjälpmedel. I provsituationen hade eleven även missgynnats genom att provet inte ansågs giltigt då texten lästes upp. Tingsrätten ansåg det ologiskt att vissa hjälpmedel tilläts men inte andra, när resultatet, i det här fallet, ändå inte skulle vara betygsgrundande. Örebro kommun dömdes att betala 10 000 kr i diskrimineringsersättning.⁵² Målet överklagades till Göta hovrätt som gjorde en annan bedömning och fann det bevisat att kravet på berättigat syfte, lämplighet och nödvändighet var uppfyllt. Åtgärderna befanns dessutom vara tillräckliga och diskriminering i form av bristande tillgänglighet förelåg inte. Talan avlogs.⁵³

Rättssäkerhetsprinciper – nationella prov och bedömning

Alla barn har rätt till utbildning och att gå i skolan. Nästan alla barn har skolplikt, vilket ger skolan makt att utöva kontroll och att vidta repressiva åtgärder.⁵⁴ Att sätta betyg är utövande av makt och myndighet. Utgångspunkten är att betygen ska vara rättssäkra och rättvisa.⁵⁵ I direktiven till den senaste betygsutredningen, Dir. 2023:95, konstateras att det brister i *likvärdigheten*, vilket har visats i flera rapporter. Exakt vad som menas med likvärdigt i detta sammanhang är dock oklart.⁵⁶

Grunderna för skolans beslut som myndighet är lagstiftning. Detta benämns som legalitet i beslutsfattandet (1 kap. 1 § 3 st. regeringsformen). *Legalitetsgrundsatsen* ska ge garantier för att staten och dess

⁵¹ Processerna drivs av Rättsaktionen mot diskriminering av barn med dyslexi.

⁵² Örebro tingsrätt, mål nr FT 4411-18.

⁵³ Göta hovrätt, mål nr FT 3960-19.

⁵⁴ Papperslösa barn har exempelvis ej skolplikt. Se Lerwall, 2023 s. 63 f.

⁵⁵ Prop. 2017/18:14.

⁵⁶ Dir. 2023:95 s. 5. Skolverket 2019 och 2020 som exempel.

myndigheter inte missbrukar sin tvångsmakt mot enskilda. *Legalitetsprincipen* syftar till att uppnå en rättssäker ordning innefattande krav på förutsebarhet och likabehandling.

Likabehandlingsprincipen eller objektivitetsprincipen som är uttryckt i 1 kap. 9 § RF gäller också för barn och elever och besluten får inte vara godtyckliga, utan de ska vara väl underbyggda och baserade på fakta (sakliga och opartiska). Dessa principer gäller för alla skolor, alltså även friskolor.⁵⁷

Legitimiteten för de nationella styrsystemen i skolan är en del av uppfyllandet av kunskapsuppdraget.⁵⁸ Resultatet på de nationella proven ska särskilt beaktas vid betygssättning. Betygssättning, som inte går att överklaga, måste omfattas av höga formella krav där tillämpningen av betygsriterierna ska utgå från en strävan efter rättvisa.⁵⁹

Rättssäkerhet är en princip som brukar förknippas med det som kallas *rättsstaten*. Rättssäkerheten i form av förutsebarhet, konsekvens, proportionalitet och likabehandling är formella krav som kan knytas till frågan om skyddet mot direkt diskriminering och ett *kommutativt rättvisbegrepp*. En nationalekonom känner sig sannolikt nöjd med detta begrepp där balans i avtalssituationen är centralt. Den som får flest rätt på provet ska få det högsta betyget. Att en elev med funktionsnedsättning inte kan få alla rätt på provet är inget problem.⁶⁰

Till dessa formella principer måste materiella värden läggas till, enligt vår mening. Rättssäkerhetsbegreppet kan då sägas ha såväl en formell som en materiell sida.⁶¹ Den formella sidan förknippas med rättsstaten medan den materiella rättssäkerheten är nödvändig i ett välfärdssamhälle.⁶² Den materiella rättssäkerheten är ett uttryck för vad som är (varat) rättvist (och likvärdigt) i det enskilda fallet.⁶³ Etiska värden, innehållet i beslutet, ur ett subjektivt perspektiv avgör om

⁵⁷ Scheutz, 2023 s. 163.

⁵⁸ Lundahl, 2017 s. 15.

⁵⁹ Scheutz, 2023 s. 174. Resning, rättelse och ändring av betygsbeslut är exempel på rättsmedel som finns.

⁶⁰ Se Fransson & Norberg, 2017 s. 13.

⁶¹ Gustafsson, 1988 s. 254.

⁶² Jfr Scheutz, 2023 som synes vara av en annan uppfattning.

⁶³ Jfr Svensson, 2007 s. 40.

beslutet är att se som materiellt rättssäkert.⁶⁴ Rättvisan är av *distributiv karaktär* och kommer till uttryck i diskrimineringslagens bestämmelser om indirekt diskriminering och bristande tillgänglighet.⁶⁵

I denna diskussion om rättssäkerhet som princip finns mänskliga rättigheter som en normativ fond.⁶⁶ Vi utgår från Barnkonventionens grundläggande principer om icke-diskriminering, barnets bästa, rätten till liv, överlevnad och utveckling samt rätten att uttrycka åsikter och att få komma till tals. Dessa, artikel 2, 3, 6 och 12, ser vi som i första hand etiska värden. Dessa fyra rättsprinciper ska också utgöra underlag för tillämpningen av hela konventionen som i detta fall omfattar rätten till utbildning. Till detta tillkommer Funktionsrättskonventionen och särskilt rätten till anpassningar i artikel 24 p. 2.

Förutsebarhet vid genomförande av nationella prov

Förutsebarhet handlar om att i förväg veta vad som gäller. Elever som utifrån sina funktionsnedsättningar har rätt till någon form av anpassning vid nationella prov har rätt till, och behov av, det vi kallar förutsebarhet.

Systemen för genomförande och bedömning av nationella prov behöver vara begripliga, tillgängliga och präglade av kontinuitet.⁶⁷ I direktiven, Dir. 2023:95, påtalas vikten av att ”en förändring av systemet går att förstå, förklara och genomföra”.⁶⁸ I detta kan vi bara instämma.

Om systemen är komplicerade och vagt formulerade ökar rättsosäkerheten. För många bestämmelser med uttrycket ”särskilda skäl” kan ge utrymme för olika tolkningar. Formella rättssäkerhetsprinciper, som förutsebarhet, blir därmed svåra att upprätthålla.

Vilka stöd, rättssäkerhetsgarantier, finns det då i regelverket gällande förutsebarheten? Nationella prov kringgärdas av mängder av säkerhetsåtgärder när det gäller genomförandet i avsikt att förhindra fusk. För elever med funktionsnedsättning finns bestämmelser om

⁶⁴ Jfr Gustafsson, 1988 s. 271.

⁶⁵ Se Fransson & Norberg, 2017 kap. 1.

⁶⁶ Se om rättsprinciper Fransson, 2016 s. 36 f.

⁶⁷ Se prop. 2017/18:14 s. 13 där brister påpekas.

⁶⁸ Dir. 2023:95 s. 5.

anpassning och förfarandet vid nationella prov. Vi noterar att bestämmelserna är vagt utformade, kan och bör, vilket är en svaghet i systemet. Information och delaktighet ökar förutsebarheten för såväl elever som vårdnadshavare. Grundläggande är barnets rätt till information och delaktighet (artikel 12 Barnkonventionen).

Likabehandling och skyddet mot diskriminering

Det grundläggande kravet på att lika fall ska behandlas lika kan ses som ett formellt riktmärke om likabehandling. Principen, att lika fall ska behandlas lika, handlar om jämförelse och därmed om vad som är *rättvist*. Med en kommutativ rättvisesyn blir det viktigaste att ”provet prövar det som ska prövas” som det uttrycks i bland annat Skolverkets riktlinjer. Det råder därmed ”avtalsbalans”.⁶⁹ Elever som på grund av sin funktionsnedsättning fått beslut om anpassningar, eller bedömts ha särskilda skäl, vid nationella prov kan hamna i situationen att resultatet inte blir betygsgrundande. Dessa elever kan också, som i dysleximålen, förvägras att använda sina hjälpmedel då de anses bli för olika och därmed omätbara.

Frågan är vad grunden för likabehandling och icke-diskriminering bör vara? Räcker det att vi kan utesluta att direkt diskriminering inte förekommer, det vill säga att alla behandlas lika?⁷⁰

Konsekvens och proportionalitet – rättsstatliga begrepp

I ett rättsstatligt perspektiv är det centralt att beslut som fattas av myndigheter, och särskilt om besluten inte kan överklagas, uppfyller kraven på konsekvens och proportionalitet. Nationella bedömningssystem måste uppfylla dessa krav. Nationella prov, deras genomförande och resultat, ska kännetecknas av konsekvens och proportionalitet även för barn som på grund av sin funktionsnedsättning beviljats anpassningar och undantag av särskilda skäl. Vi menar att de tre hovrättsdomarna visar på stora brister när det gäller såväl konsekvens som proportionalitet. Eleverna hade behövt veta om provet kom att vara betygsgrundande eller inte, det vill säga konsekvenserna av anpassningen. Frågan om proportionaliteten, lämpligheten och nödvändigheten av att inte

⁶⁹ Se Fransson & Norberg, 2017 kap. 1.

⁷⁰ Se Fransson & Norberg, 2017 kap. 1.

få använda hjälpmedel och göra anpassningar, hade behövt utredas och kommuniceras med eleverna och deras vårdnadshavare i god tid innan provtillfället.

Sammanfattande kommentarer – formell rättssäkerhet

Frågan om den formella rättssäkerheten måste bedömas utifrån att resultaten av de nationella proven särskilt ska beaktas vid betygssättning. Betyg är inte överklagningsbara, vilket kan ses som en stor brist i perspektivet rättssäkerhetsgaranti.⁷¹ Frågan om diskriminering kan prövas i domstol, men av de tre domar som vi redogjort för har detta visat sig vara föga framgångsrikt.

De nationella proven och bedömningssystemens snabba förändringar visar på, vad Fuller benämner, *five routes to disaster*, vilket innebär styrningsproblem och legitimitetsbrister.⁷² Kärnan för den formella rättssäkerheten urholkas därmed.⁷³ För individen, t.ex. eleven och läraren, uppstår oklarheter dels på grund av den vaga normeringen, dels på grund av de snabba förändringarna. Vi har själva märkt, när vi gjort vår studie, hur svårt det är att reda ut vad det är som gäller.

Rättssäkra nationella prov i materiell mening

Vi menar att frågan om materiell rättssäkerhet är av avgörande betydelse för elever med normbrytande funktionalitet. Det handlar inte om alla barn eller om en objektiv bedömning. Materiell rättssäkerhet handlar om subjektivitet och om det enskilda barnets aktörskap och rättigheter. Det handlar i de tre hovrättsdomarna om subjekten Hampus, Lea och Saga och deras normbrytande funktionalitet, 'att läsa med öronen', som grund för att genomföra nationella prov i svenska. I regelverket om nationella prov och bedömningssystem måste utrymme lämnas för kompensatoriska värden och för distributiv rättvisa. Diskrimineringslagen ger utrymme för detta när det gäller diskrimineringsgrunden funktionsnedsättning.⁷⁴ Det må uppfattas som orättvist, som

⁷¹ Scheutz, 2023 s. 183.

⁷² Fuller, 1969.

⁷³ Fransson, 2016 s. 46 f.

⁷⁴ Fransson & Stüber, 2021 s. 137.

att fördelar ges till elever med normbrytande funktionalitet, så kallad positiv särbehandling. I detta fall är det tillåtet!

Svaren på de nationella proven ska numera vara avidentifierade. Bli bedömningen därmed mer likvärdig eller kanske mer orättvis? Det kan vara så att den kommer åt något annat än vad som är tänkt, det vill säga att normer kan ha en latent funktion. Utgångspunkten är då att eleverna är lika eller likvärdiga, men det handlar inte om att alla ska vara lika i hur mycket resurser de får, utan att de har samma möjlighet att uppnå ett godkänt resultat. Elever med normbrytande funktionalitet behöver snarare synliggöras än avidentifieras. Vi menar att det snarare är nödvändigt att läraren som bedömer proven känner till elevens funktionsnedsättning och de anpassningar som gjorts, för att bedömningen ska bli materiellt sett rättvis.⁷⁵ Materiell rättvisa är, enligt vår mening, nödvändig ur ett etiskt perspektiv i ett svenskt utbildningssystem. Det räcker inte med att alla behandlas lika.

Avslutande diskussion – anpassning och rättvisa för barn med normbrytande funktionalitet

Hur kan vi då förstå frågan om anpassningar? Vi kan se att det pågår standardiseringar och effektivisering av normerna för anpassningar vid nationella prov. Denna utveckling kommer i konflikt med själva syftet med anpassningar. Anpassningar handlar om individens behov och rättigheter och bör utformas därefter. Som vi tidigare nämnt är frågan om anpassningar reglerad i Funktionsrättskonventionen artikel 24 p. 2. Elever med normbrytande funktionalitet och deras vårdnadshavare har bäst insikt i vilka anpassningar som behöver göras. Pedagoger och rektorer har bäst kunskap om vilka hjälpmedel som finns och vilka anpassningar som kan göras. I god tid innan de nationella provens genomförande ska dessa personer mötas i en dialog utifrån vad som är bäst för barnet, enligt vår uppfattning. Det handlar inte om att barnet ska anpassa sig, assimileras, utan att det nationella provet anpassas för barnet. Normerna behöver således individualiseras!

⁷⁵ Jfr prop. 2017/18:14 s. 19–20.

Som exempel kan vi ta elever med dyslexi som kan och brukar läsa med öronen. Enligt vår mening finns det ingen anledning att pröva något som inte kan provas. Det är inte relevant. Färdigheten att läsa med ögonen behövs inte för den som läser med öronen. De kan inte bli normfullkomliga och de är inte normföljare! Samma gäller för den som 'talar fram texten' (diktering).⁷⁶

Ordförande för den pågående utredningen *Likvärdiga betyg och meritvärden* har redan uttalat hur han ser på elever med dyslexi och nationella prov. Med referenser från USA uttrycker han att om dessa elever får längre tid på proven, eller får göra proven muntligt, kommer vi att få fler barn med dyslexidiagnos. Diagnosen blir en konkurrensfördel, vilket vi menar må vara ett problem i ett nationalekonomiskt perspektiv, men inte enligt vårt perspektiv.⁷⁷ I vårt perspektiv måste ett bedömningssystem innefatta möjligheter till distributiv rättvisa, i annat fall blir det materiellt sett ohemult och indirekt diskriminerande ur ett funktionsrättsperspektiv.

Det finns de som menar att elever och vårdnadshavare har för stort inflytande i skolan idag.⁷⁸ Vi menar att delaktighet och inflytande är av högsta vikt för att uppnå rättvisa och rättssäkerhet när anpassningar görs i samband med nationella prov. Och det är snarare för lite än för mycket av inflytande och delaktighet i dessa sammanhang!

Att göra nationella prov är en upptrissad och stressig situation för alla elever och i synnerhet för barn med normbrytande funktionalitet.⁷⁹ Det är särskilt viktigt att skolan har en väl förberedd plan för anpassningar och att detta funkar. Skolverkets inställning till och riktlinjer för anpassningar vid nationella prov behöver förändras. Vi vill föreslå att regeringen ger Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM, i uppdrag att utveckla nya riktlinjer för anpassningar vid nationella prov. SPSM är den myndighet som har den specialkompetens som krävs för att riktlinjerna ska utformas i linje med såväl Barnkonventionens som Funktionsrättskonventionens principer. Gör om, gör rätt!

⁷⁶ Jansson Stening & Fransson, 2022 s. 60.

⁷⁷ <https://soundcloud.com/dagensarena/friskolor-ar-mer-benagna-att-satta-for-hoga-betyg>.

⁷⁸ Se t.ex. artikeln "Slopa elevinflytande i den nya läroplanen", SvD 2024-02-07.

⁷⁹ Jansson Stening & Fransson, 2022 s. 66 f.

Källförteckning

- Bylund, Christine (2022): Anakrona livsvillkor. En studie av funktionalitet, möjligheter och begär i den svenska välfärdsstaten.
- Colnerud, Gunnel (2014): Skolans juridifiering – Om styrning av lärarprofessionen. Skola & samhälle 2014-02-06.
- Englund, Tomas & Quennerstedt, Ann, red. (2014): Vadå likvärdighet? Studier i utbildningspolitisk språkanvändning.
- Enkvist, Lerwall, Lundin och Wall (2023): En likvärdig utbildning. I red. Lerwall & Scheutz: Skoljuridik och myndighetsutövning.
- Foucault, Michel (2009): Övervakning och straff. Fängelsets födelse. Fjärde upplagan.
- Forsberg, Eva & Wallin, Erik (2012): Skolans kontrollregim – ett kontraproduktivt system för styrning?
- Fransson, Susanne (2016): Juridifieringens konsekvenser på skolans område – en översikt av begrepp och principer. I Utbildning & Demokrati nr 1 2016.
- Fransson, Susanne & Norberg, Per (2017): Att förstå lagstiftning om diskriminering och mänskliga rättigheter.
- Fransson, Susanne & Stüber, Eberhard (2021): Diskrimineringslagen en kommentar.
- Fuller, Lon (1969): The Morality of Law.
- Gustafsson, Håkan (1988): Rättssäkerheten, moralen och socialsäkerheten. Tidskrift för rättssociologi, vol. 5 nr 3–4 s. 253–277.
- Habermas, Jürgen (1997): Diskurs, rätt och demokrati. Politiskfilosofiska texter i urval av Erik Oddvar Eriksen och Anders Molander.
- Jansson Stening, Roxy & Fransson, Susanne (2022): Jag är Roxy. Min livsvärld och mina erfarenheter.
- Kommittédirektiv (2023): Likvärdiga betyg och meritvärden, Dir. 2023:95.
- Lerwall, Lotta & Scheutz, Sverker, red. (2023): Skoljuridik och myndighetsutövning.
- Lerwall, Lotta (2023): Skolplikt och rätt till utbildning, i red. Lerwall & Scheutz (2023): Skoljuridik och myndighetsutövning.
- Lind, Anna-Sara & Namli, Elena, red. (2017): Mänskliga rättigheter i det offentliga Sverige.

- Lundahl, Christian (2017): Perspektiv på nationella prov. *Utbildning & Demokrati* 2017, vol. 26, nr 2, 5–20.
- Namli, Elena (2017): De mänskliga rättigheterna i en demokrati. I (red.) Lind & Namli, *Mänskliga rättigheter i det offentliga Sverige*. Proposition 2009/10:165: Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.
- Proposition 2017/18:14: Nationella prov – rättvisa, likvärdiga, digitala.
- Proposition 2021/22:36: Ämnesbetyg – betygen ska bättre spegla elevers kunskaper.
- Riksrevisionen (2022): Statens insatser för likvärdig betygssättning – skillnaden mellan betyg och resultat på nationella prov, RiR 2022:22.
- Scheutz, Sverker (2023): Garantier för rättssäker betygssättning i skolan. I red. Lerwall & Scheutz (2023): *Skoljuridik och myndighetsutövning*.
- Skolverket (2019): Analyser av likvärdig betygssättning mellan elevgrupper och skolor.
- Skolverket (2020): Likvärdiga betyg och meritvärden.
- Skolverket (2022): Betyg och prövning.
- Skolverket (2023): Redovisning av uppdrag av hur införandet av central rättning av digitala nationella prov kan tidigareläggas, U2023/00237.
- SOU 2016:25 Likvärdigt, rättssäkert och effektivt – ett nytt nationellt system för kunskapsbedömning.
- Svensson, Gustav (2007): Rättssäker och rättvis biståndsbedömning – är det möjligt? I red. Vahlne Westerhäll: *Legitimitetsfrågor i socialrätten*.